

УДК 343.21

О. В. Ус, кандидат юридичних наук, доцент Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ СПІВУЧАСНИКІВ: АНАЛІЗ ПОСТАНОВ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ¹

Стаття присвячена аналізу постанов Пленуму Верховного Суду України, прийнятих після набрання чинності КК України 2001 р., що містять положення щодо кваліфікації діянь співучасників. Установлено низку недоліків судового тлумачення, висловлені пропозиції щодо вдосконалення судової практики кваліфікації діянь співучасників.

Ключові слова: кваліфікація злочинів, співучасники злочину, постанови Пленуму Верховного Суду України.

Істотні зміни в регламентації інституту співучасті породили безліч питань у правозастосуванні відповідних положень Кримінального кодексу України (далі – КК) щодо кваліфікації діянь співучасників, диференціації їх відповідальності, індивідуалізації покарання тощо. Сформована протягом десятиліть судова практика щодо кваліфікації групових злочинів переоцінюється згідно з новими положеннями КК. Проте послідовність і одностайність у вирішенні низки питань відповідальності за співучасть у злочині відсутня й у вищій судовій інстанції України.

Помилки при кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, інколи виникають унаслідок нечіткого розуміння того, що являє собою попередня змова групи осіб, недостатньої уваги до встановлення ролі співучасників та розмежування таких ролей. Судова практика також стикається з низкою складних питань, пов'язаних із суб'єктивними ознаками співучасті у злочині (формами і видами вини, цілями й мотивами діяльності співучасників, суб'єктивним зв'язком між ними тощо). У зв'язку з цим вважаємо актуальним та доцільним як із теоретичної, так і з практичної точки зору дослідження постанов Пленуму Верховного Суду України (далі – ПВСУ),

¹ З циклу статей, присвячених особливостям кваліфікації злочинів, учинених у співучасті.

прийнятих після набрання чинності КК України 2001 р., щодо вирішення питань кваліфікації діянь співучасників.

Відповідно до ч. 1 ст. 27 КК «Співучасниками злочину, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник». Згідно з ч. 1 та ч. 2 ст. 29 КК виконавець підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини КК¹; організатор, підбурювач та пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною ст. 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає злочин, вчинений виконавцем. Вважаємо, що використання в такому разі терміна «відповідальність» є не зовсім логічним. По-перше, кваліфікація передує притягненню особи до кримінальної відповідальності. По-друге, зазначена норма КК вирішує питання не про кримінальну відповідальність, а встановлює правила кваліфікації діянь співучасників злочину. Нарешті, злочинне діяння особи має бути кваліфіковане, проте від кримінальної відповідальності вона може бути звільнена.

На загальне правило кваліфікації діянь співучасників, закріплене в частинах 1 та 2 ст. 29 КК, абсолютно правильно звертає увагу ПВСУ в окремих постановках. Так, відповідно до абз. 1 п. 3 постанови «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. №2 «дії осіб, які безпосередньо брали участь у позбавленні життя потерпілого або заподіянні шкоди його здоров'ю, потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за умисне вбивство чи умисне заподіяння шкоди здоров'ю, а дії організаторів, підбурювачів і пособників, які не були співвиконавцями злочинів, – за тими ж статтями з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК». Такий підхід відповідає положенням КК та орієнтує суди на правильну кваліфікацію діянь, вчинених співучасниками. Водночас в окремих випадках кваліфікація діянь співучасників може здійснюватися не за «тими ж статтями», оскільки вони, наприклад, можуть вчиняти злочин,

¹ Пропозиції окремих науковців про необхідність кваліфікувати діяння виконавця з посиланням на ч. 2 ст. 27 КК у законодавстві та судовій практиці підтримки не знайшли (див.: Кладков А. Квалификация преступлений, совершенных в соучастии / А. Кладков // Законность. – 1998. – № 8. – С. 26; Благов Е. В. Квалификация преступлений (теория и практика) / Е. В. Благов. – Ярославль : Изд-во Ярослав. ун-та, 2003. – С. 131).

керуючись різними мотивами та переслідуючи різні цілі. Вважаємо, що про це необхідне окреме зауваження у роз'ясненнях вищої судової інстанції.

Слід зазначити, що при вирішенні питання про відповідальність суб'єктів, що вчинили злочин спільними зусиллями, необхідно чітко встановити роль, яку кожен із них виконав у спільному злочині. Саме питання розмежування діянь співучасників становить найбільшу кількість судових помилок при вирішенні конкретних кримінальних проваджень. У ході проведеного автором узагальнення опублікованої судової практики застосування інституту співучасті¹ було встановлено, що 27,7 % опублікованих справ зазначеної категорії стосуються судових помилок, пов'язаних із відмежуванням співучасті від потурання злочину і розмежування видів співучасників.

1. Згідно з ч. 2 ст. 27 КК «виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом». Із наведеного можна виділити два різновиди діяння виконавця: а) безпосереднє вчинення злочину, тобто виконання повністю або частково діяння (дії чи бездіяльності), що становить ознаку об'єктивної сторони складу злочину (безпосередній виконавець); б) опосередковане вчинення злочину, тобто здійснення його шляхом використання інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне (опосередкований виконавець).

У разі виконання співучасником злочину повністю об'єктивної сторони складу злочину ані в науковій літературі, ані у судовій практиці питання про кваліфікацію його діянь та визнання його, власне, виконавцем (співвиконавцем) злочину не виникає. Більш складною є проблема кваліфікації діяння особи та визнання її виконавцем (співвиконавцем) у разі вчинення лише частини об'єктивної сторони злочину, оскільки в такому разі у низці складів злочинів постає пи-

¹ Узагальнювалися матеріали судової практики, які були опубліковані за період з 1960 р. по 2012 р. у таких джерелах: «Вісник Верховного Суду України», «Рішення Верховного Суду України» (щорічник), «Право України», «Бюллетень Верховного Суду ССРСР», «Вестник Верховного Суду ССРСР», «Бюллетень Верховного Суду РСФСР», «Бюллетень Верховного Суду Российской Федерации», «Радянське право».

тання відмежування виконання злочину від пособництва його вчиненню, яке, на жаль, неоднозначно вирішується у судовій практиці.

Слід зазначити, що аналіз постанов ПВСУ призводить до висновку, що більшість їх положень, які стосуються кваліфікації діянь співучасників, присвячені тлумаченню (роз'ясненню) та кваліфікації діяння саме виконавця та пособника злочину. Зокрема, в абз. 4 п. 24 постанови «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 зазначено, що «дії особи, яка безпосередньо не брала участі у вчиненні злочину, але порадами, вказівками, наданням засобів чи знярядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також яка заздальгідь обіцяла переховати злочинця, зняряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину або предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню злочину, належить кваліфікувати як співучасть у скоєному у *формі пособництва*¹ з посиланням на частину п'яту статті 27 КК». Схожий підхід наведено й в абз. 3 п. 9 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 р. № 5.

Водночас доцільно відмітити, що окремі постанови ПВСУ містять положення, які не лише не надають належного тлумачення діянь співучасників та відмежування їх ролей, а, навпаки, містять некоректні формулювання, з яких складно з'ясувати, про який вид співучасника йдеться та як відмежувати в конкретній ситуації виконавця (співвиконавця) від пособника злочину. Так, відповідно до абз. 2 п. 16 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 «за цей злочин несуть відповідальність і ті особи, котрі хоча й не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але, будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу. З урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчинюють

¹ Звертаємо увагу на некоректне, на наш погляд, формулювання, оскільки у ст. 27 КК мова йде про вид співучасника, а не про форму його діяння чи форму співучасті.

убивство за попередньою змовою, до таких дій належать: застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись таким станом, заподіяв потерпілому смерть; подолання опору потерпілого з метою полегшити заподіяння йому смерті іншим співучасником; усунення певних перешкод, що в конкретній ситуації заважають іншій особі заподіяти потерпілому смерть або істотно ускладнюють це; надання особі, яка згідно з домовленістю заподіює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час учинення вбивства (*у вигляді порад, передачі зброї тощо*); *ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу тощо*.

Підтримуємо позицію вищої судової інстанції щодо відмежування пособництва від виконання злочину у співучасті, передбаченого ст. 205 КК. Так, у п. 18 постанови «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25 квітня 2003 р. № 3 вказано, що «дії осіб, на ім'я яких за їхньою згодою зареєстровано суб'єкт підприємництва з метою, зазначеною в ст. 205 КК, мають кваліфікуватись як пособництво фіктивному підприємству, а в разі, коли їх діями здійснено легалізацію (державну реєстрацію) суб'єкта підприємництва (підписання та нотаріальне посвідчення установчих документів, призначення на посаду керівника підприємства тощо), – як виконавство цього злочину».

Доцільно звернути увагу й на те, що в окремих випадках, описуючи діяння конкретного співучасника, вища судова інстанція зазначає, що має місце співучасть у злочині, не вказуючи вид такого співучасника та чітку кваліфікацію його діяння. Наприклад, відповідно до абз. 1 п. 10 постанови ПВСУ «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» від 8 жовтня 2004 р. № 15 «особи, які своїми діями *сприяли* платникам податків (виконавцям злочину) в ухиленні від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, несуть відповідальність як *співучасники за ст. 27 КК* і тією частиною ст. 212 КК, за якою кваліфіковано дії виконавця».

2. У слідчо-судовій практиці наявні ситуації, коли співучасник, фактично виконавши підбурювальницькі дії, юридично визнається посереднім (опосередкованим) виконавцем (заподіювачем) злочину, незважаючи на те, що він не брав участі у безпосередньому його вчиненні, тобто не виконував фактично об'єктивну сторону складу злочину ні повністю, ні навіть частково¹. Таке можливо у випадках схиляння до вчинення суспільно небезпечного діяння особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності за скоєне в силу різних причин об'єктивного і (або) суб'єктивного характеру (наприклад, у разі схиляння до злочину особи, яка не є його суб'єктом, або такої, яка внаслідок помилки діє невинувато, тощо). Підбурювання також відсутнє, якщо способи впливу на психіку безпосереднього винуватця позбавили його вільного вибору своєї поведінки. У зазначених випадках фактичний «виконавець» виступає як свосереднє «знаряддя» вчинення злочину, за допомогою якого «підбурювач» здійснює власний злочинний задум, виступаючи посереднім заподіювачем шкоди (опосередкованим виконавцем)². Так, згідно з абз. 2 п. 24 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини

¹ Лексично фраза «посереднє виконання» означає заподіяння, вчинення, виконання за допомогою кого-небудь або чого-небудь (див.: Даль В. Толковий словарь живого великорусского языка : в 4 т. Т. III / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1982. – С. 341; Ожегов С. И. Словарь русского языка. 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – С. 567).

² Такі ситуації в науці кримінального права дістали назву «опосередковане виконавство» (див.: Чернишова Н. В. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. / Н. В. Чернишова. – К. : Атіка, 2003. – С. 95–96), «посереднє» виконання (заподіяння) (див.: Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С. А. Тарарухин. – Киев : Юринком, 1995. – С. 72–73), «посереднє вчинення злочину» (див.: Мельник М. І. Види співучасників за новим Кримінальним кодексом України / М. І. Мельник // Право України. – 2001. – № 11. – С. 69), «посереднє заподіяння шкоди» (див.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Ю. В. Грачева, Л. Д. Ермакова и др. ; отв. ред. А. И. Рарог. – М. : Велби, Проспект, 2004. – С. 57), «посередня винність» (див.: Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. Т. 1. Лекции / Н. С. Таганцев. – СПб. : Гос. тип., 1902. – С. 673). Висловлена також позиція, що діяльність посереднього виконавця, яка здійснена за рамками співучасті у злочині, слід називати посереднім заподіянням, а діяльність посереднього виконавця, який діє спільно з іншими співучасниками, доцільно визнавати посереднім виконанням злочину (див.: Цвиренко О. Л. Исполнитель преступления как вид соучастника по уголовному праву Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. Л. Цвиренко ; Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2005. – С. 17).

проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 «відповідно до статті 26 КК співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Тому в разі, коли із групи осіб, які вчинили злочин, лише одна особа є суб'єктом злочину, а решта осіб унаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами злочину, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можна розглядати як вчинення злочину групою осіб». Схожий підхід відтворено й у абз. 5 п. 9 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 р. № 5.

У п. 6 постанови ПВСУ «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2 вказано, що «при вирішенні питання про кваліфікацію злочину, вчиненого дорослою особою із залученням неповнолітніх осіб, які внаслідок свого віку (ст. 22 КК) чи неосудності (ст. 19 КК) не є його суб'єктами, треба мати на увазі, що таке спільне вчинення злочину не утворює співучасті. У зазначених випадках *відповідно до ч. 2 ст. 27 КК доросла особа розглядається як виконавець злочину*, і її дії кваліфікуються за статтями КК, якими передбачено відповідальність за цей злочин і за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність». Вища судова інстанція України вирішує питання про кваліфікацію діяння опосередкованого виконавця злочину згідно з положеннями КК, проте не досить коректно з формально-логічної точки зору. Так, зазначаючи, що при опосередкованому виконанні злочину співучасть відсутня, у постанові робиться посилання на ч. 2 ст. 27 КК, яка регламентує види співучасників. Вважаємо, що саме на законодавчому рівні необхідно вирішити питання про відсутність співучасті у разі опосередкованого вчинення (виконання) злочину, винесення цього положення за межі інституту співучасті та вирішення питання про відповідальність такого суб'єкта, приміром, у статті, що регламентує суб'єкта злочину (ст. 18 КК).

3. В абз. 5 п. 15 постанови «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2

вища судова інстанція зазначає, що «замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем)». На наш погляд, таке тлумачення закону не є конкретним (змістовним), оскільки вид співучасника встановлюється з урахуванням його ролі (характеру діяння) у спільно вчиненому злочині, а не «залежно від конкретних обставин справи».

Оскільки відповідно до ч. 4 ст. 27 КК перелік способів підбурювання не є вичерпним, тому навіть рекомендацію вчинення злочину за наявності ознак співучасті вища судова інстанція розглядає як підбурювання до злочину. Так, згідно з абз. 3 п. 12 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. №5 «якщо ж службова особа лише *рекомендувала* підлеглому домагатися благ, пільг чи переваг у такий спосіб, відповідальність за давання хабара несе той працівник, який, виконуючи таку рекомендацію, дав незаконну винагороду. Дії службової особи в цьому випадку *можуть* кваліфікуватись як підбурювання до давання хабара».

В абз. 2 п. 7 постанови ПВСУ «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. №2 зазначено, що «дії дорослого, який, не будучи співвиконавцем злочину, втягнув у нього неповнолітнього, кваліфікуються за відповідною статтею КК, якою передбачено відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, та за відповідною частиною ст. 27 КК (залежно від *виду співучасті*¹) і статтею цього Кодексу, якою передбачено відповідальність за вчинений неповнолітнім злочин».

КК не дає визначення поняття «втягнення у злочинну діяльність», що зумовлює різноманітність його тлумачення як у науці кримінального права, так і слідчо-судовій практиці. Відсутність єдності думок породжує і питання про кваліфікацію діянь особи, яка вчинила цей злочин. Так, А. А. Примаченок вважає, що втягнення у вчинення злочинів «полягає у підбурюванні, схилянні вчинити злочин шляхом умовлянь, переконань, прохань, залякувань, погроз розпоровою, збудження помсти та інших низьких спо-

¹ У ст. 27 КК зазначені види співучасників. Законодавець не використовує термін «види співучасті». У науковій літературі питання про види та форми співучасті залишається дискусійним.

нукань. Як втягнення у злочин розглядається і пропаганда злочинного способу життя, якщо вона мала метою схиляння дітей або підлітків учинити один або декілька злочинів»¹. Схожа позиція висловлена Г. М. Миньковським та Г. З. Брускіним, які зазначають, що відповідальність за ст. 304 КК України наступає і в разі підбурювання до злочинного «ремесла» шляхом пропаганди злочинного способу життя². Інші криміналісти пропонують розглядати втягнення неповнолітнього або як готування спільно з неповнолітнім до вчинення злочину, або як його підбурювання до участі у ньому, або як його залучення до злочину в якості співвиконавця або пособника³. Деякі вчені під втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність розуміють навіть посилення рішучості вчинити злочин⁴.

У судовій практиці також відсутній єдиний підхід до тлумачення втягнення у злочинну діяльність. Так, у постанові Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову практику в справах про втягнення неповнолітніх у злочинну й іншу антигромадську діяльність» від 12 вересня 1969 р. під втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність розумілися дії, спрямовані на: 1) підготовку неповнолітніх до участі у злочинах, 2) підбурювання їх до вчинення злочинів або 3) залучення їх як співвиконавців або пособників⁵.

¹ Примаченок А. А. Проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних / А. А. Примаченок ; науч. ред. П. В. Дудковский. – Минск : Наука и техника, 1980. – С. 191.

² Миньковский Г. М. Проблемы борьбы с вовлечением несовершеннолетних в антиобщественное поведение / Г. М. Миньковский, В. В. Панкратов. – М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1981. – С. 9.

³ Рудяк А. Застосування ст. 208 КК УРСР / А. Рудяк, А. Медведєв, О. Кучинська // Рад. право. – 1989. – № 2. – С. 37–38 ; Сперанский К. Понятие вовлечения несовершеннолетних в преступную деятельность / К. Сперанский // Сов. юстиция. – 1989. – № 13. – С. 25.

⁴ Миньковский Г. М. Проблемы борьбы с вовлечением несовершеннолетних в антиобщественное поведение / Г. М. Миньковский, В. В. Панкратов. – М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1981. – С. 6.

⁵ О судебной практике по делам о вовлечении несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность : постановление Пленума Верхов. Суда СССР от 12 сент. 1969 г. № 8 // Бюл. Верхов. Суда СССР. – 1969. – № 5. – С. 14–18 ; Бюл. Верхов. Суда РСФСР. – 1981. – № 2. – С. 10–11.

У постанові «Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну й іншу антигромадську діяльність» від 3 грудня 1976 р. Пленум Верховного Суду СРСР роз'яснив, що під втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність слід розуміти дії, спрямовані на збудження бажання, прагнення у неповнолітнього взяти участь у вчиненні одного або декількох злочинів¹. Такий підхід поділяє й ПВСУ в постановах «Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» від 23 грудня 1983 р. № 6 (п. 4)² і «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2 (п. 5), в яких втягненням неповнолітнього у злочинну діяльність визнаються певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах³.

Вважаємо, що втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність являє собою дії, спрямовані на збудження у нього бажання (рішучості, наміру) вчинити один або декілька злочинів або взяти участь у його (їх) вчиненні. Отже, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність є підбурюванням неповнолітнього до вчинення одного або декількох злочинів або до участі у його (їх) вчиненні, яке виді-

¹ О практике применения судами законодательства по делам о преступлениях несовершеннолетних и о вовлечении их в преступную и иную антиобщественную деятельность : постановление Пленума Верхов. Суда СССР от 3 дек. 1976 г. // Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924–1986) / под общ. ред. В. И. Теребилова. – М. : Известия, 1987. – С. 736–749; Рад. право. – 1971. – № 8. – С. 107–108.

² Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 23 груд. 1983 г. № 6 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1963–1997 роки) із змінами і доповненнями за станом на 8 лютого 1998 року. – Сімферополь : Таврія, 1998. – С. 292–296.

³ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 27 лют. 2004 р. № 2 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 4. – С. 16–19.

лене законодавцем у самостійний склад, завдяки підвищеному ступеню суспільної небезпечності зазначеного діяння. Бажано було б, щоб вища судова інстанція конкретизувала питання про кваліфікацію діяння таких співучасників злочину.

4. В абз. 3 п. 13 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. №2 справедливо зазначено, що «якщо вбивство з метою приховання злочину, вчиненого іншою особою, було задалегідь обіцяне, відповідальність настає за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК і за пособництво в тому злочині, який приховувався». Проте доцільно було б надати і повну кваліфікацію таких діянь.

5. У судовій практиці традиційним є питання про кваліфікацію діяння особи, яка при вчиненні спільного злочину виконала декілька ролей. Пленум Верховного Суду України надав його роз'яснення лише щодо окремих злочинів. Так, відповідно до п. 20 постанови «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 15 квітня 2005 р. №5 «дії осіб, які взяли участь у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, як організатори, підбурювачі або пособники, якщо вони не є одночасно співвиконавцями цього злочину, належить кваліфікувати за відповідними частинами статей 27 і 209 КК». Схожий підхід наведений в абз. 1 п. 3 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. №2 та абз. 5 п. 3 постанови ПВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. №13.

Питання про кваліфікацію діяння співучасників, якщо особа при вчиненні одного злочину була виконавцем (співвиконавцем), а при вчиненні іншого – організатором, підбурювачем або пособником, вирішено щодо злочинів проти власності. Так, згідно з абз. 2 п. 21 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. №10 «якщо винна особа при вчиненні одних злочинів була виконавцем, а інших – організатором, підбурювачем чи пособником, то такі злочини слід також кваліфікувати окремо з посиланням на відповідну

частину статті 27 КК». Схожий підхід міститься й у абз. 5 п. 3 постанови ПВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13, де зазначено, що «якщо ж особа брала участь у вчиненні одного злочину як організатор, а іншого – як виконавець, пособник чи підбурювач, її дії в кожному випадку мають кваліфікуватися самостійно».

Аналіз постанов ПВСУ, що містять положення про кваліфікацію діянь співучасників, приводить до висновків:

1. У постановах ПВСУ відсутній системний підхід до вирішення питання кваліфікації діянь співучасників:

а) не всі постанови, присвячені тлумаченню ознак конкретних складів злочинів, у яких співучасть є кваліфікуючою ознакою, вирішують питання відповідальності співучасників;

б) в окремих постановах лише згадується про співучасть у злочині або про конкретного (найчастіше пособник) співучасника, проте питання кваліфікації діянь співучасників та їх розмежування не вирішуються;

в) певні постанови містять лише положення, що дублюють норми КК, без їх роз'яснення. Виникає питання про доцільність такого тлумачення положень кримінального закону.

2. Незважаючи на те, що аналіз слідчо-судової практики свідчить, що найбільша кількість помилок при кваліфікації злочинів, учинених у співучасті, пов'язана з розмежуванням діянь конкретних співучасників, у постановах ПВСУ не надається роз'яснення з цього питання. Більше того, аналіз судового тлумачення діянь окремих співучасників свідчить про те, що надані роз'яснення взагалі знищують межі розмежування їх діянь. Так, відповідно до абз. 2 п. 3 постанови ПВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 «організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо».

3. Здійснюючи тлумачення діяння конкретного співучасника, зокрема організатора, підбурювача, пособника, ПВСУ в постановах доволі рідко вказує на його роль у спільному вчиненні злочину, говорячи лише загальними фразами, що «має місце співучасть у злочині» і необхідно посилатися «на відповідну частину ст. 27 КК».

Підтримуючи позицію науковців, що визнають інститут співучасті інститутом Загальної частини кримінального права України, зазначимо, що застосування цього інституту і власне кваліфікація діянь співучасників повинні бути однаковими (єдиними) для всіх складів злочинів, передбачених Особливою частиною КК. На підставі проведеного дослідження вважаємо, що немає потреби у постановах ПВСУ, присвячених судовій практиці у справах про конкретні злочини, кожного разу наводити окремі правила кваліфікації діянь співучасників. Доцільно, з нашої точки зору, прийняти окрему (самостійну) постанову ПВСУ, присвятивши її вирішенню питань відповідальності за злочини, вчинені у співучасті.

Статья посвящена анализу постановлений Пленума Верховного Суда Украины, принятых после вступления в силу УК Украины 2001 г., которые содержат положения о квалификации деяний соучастников. Установлен ряд недостатков судебного толкования, высказаны предложения по усовершенствованию судебной практики квалификации деяний соучастников.

The article is devoted to the analysis of the decisions of Plenum of Ukraine Supreme Court, accepted after an entry by virtue of CC of Ukraine 2001, that contain positions about qualification of acts of accomplices. The row of lacks of judicial interpretation is set, outspoken suggestion on the improvement of judicial practice of qualification of acts of co-participants.

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 5 лютого 2014 р.).

*Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент
Р. С. Орловський.*